

Programma 'Van Dingen & Deuntjes' bij lokale omroep Radio Loep **Speciale aflevering VELDSLAGBALLADEN EN SOLDATENLIEDJES**

Samenstelling, productie & presentatie: Jan Tuttel, techniek: Huub Bremmers en Thijs Jan Hoving
Uitzenddatum 8 januari 2006

Wie weet nog wat militaire dienstplicht is?

Dag luisteraars, u hoort nu een 'special' uit de documentaireserie 'Van Dingen en Deuntjes' op Radio Loep. Het gaat dit uur helemaal over 'Soldatenliedjes & Veldslagballaden'. De productie, samenstelling en presentatie ligt in handen van Jan Tuttel.

Waarom het thema 'Soldatenliedjes & Veldslagballaden'? Er staat geen nabije oorlog op uitbreken, noch is er een mobilisatie aan de gang. Ten eerste zit er nogal wat verhaal achter deze liedjes en ten tweede is er zowel prachtige als schrijnende muziek. De veldslagballaden zijn vaak van oudere datum en meestal in het kader van vrijheidsoorlogen of opstanden. We kennen nog wel de marsmuziek, maar de echte soldatenliedjes zijn alleen bekend bij de oudere generatie. Er zit ook een duidelijk verschil in soldatenliedjes in tijden van oorlog of in de periode van vrede of hooguit mobilisatie. In het laatste geval moeten de liedjes zowel bevolking als soldaten een gevoel van trots en eigenwaarde geven. U hoort daar straks voorbeelden van.

Het is opmerkelijk dat het militaire leven tegenwoordig een soort 'ver van mijn bed-show' is. Ons huidige beroepsleger voert haar taken uit in veraf gelegen gebieden, terwijl de eerdere krijgsmacht met dienstplichtigen dicht bij huis bleef. De Nederduitse Laagvlakte en ons land moesten tot 1990 als NAVO-taak verdedigd worden tegen de vijand uit het Oosten. Dat was helder. Vanwege die militaire dienstplicht, was het soldatenleven eigenlijk wel bekend in elk huisgezin of bedrijf. Een voorganger van de militaire dienstplicht is ingevoerd in 1810. In 1922 werd Dienstplichtwet van kracht, als opvolger van de Nationale Militie. Nadat de Koude Oorlog afliep en de bedreiging door het communistisch Oostblok was verdwenen, werd omstreeks 1994-1996 de opkomstplicht voor dienstplichtigen afgeschaft. De dienstplicht zelf is niet uit de wet verdwenen.

Amper 10 jaar nadat het fenomeen dienstplichtig militair uit de kazernes verdween (veel kazernes werden daarna ook gesloten), verdween er nog veel meer. Het hele jargon dat er bij hoorde stierf zachtjes uit. Het militaire wereldje is niet meer ingebakken in de maatschappij. Het zit op een soort eilandje.

'Inkwartiering' is al een halve eeuw niet meer voorgekomen, schat ik zo. En waar hoor je nog dat iemand 'onder dienst ligt' of 'moest opkomen voor zijn nummer', of 'voor de eerste oefening' – en waar zijn de fillers en de oude hap gebleven? Ja, allemaal met demob natuurlijk, afgezwaaid en met 'groot verlof' gegaan. Net als ik, na 24 maanden dienen bij de Kon. Luchtmacht.

Wie weet nog waaruit je PSU (Persoonlijke Standaard Uitrusting) bestond? Het hele spul moest in één plunjebaal passen. Tja, 'op herhaling' zal er ook wel niet meer bij zijn en termen als 'afknijpen', de troep 'stijf zetten' (in de houding commanderen), 'halt en front maken', de 'modeshow' als collectieve straf voor de klas in opleiding, afmarcheren naar de vreeschuur, je pukkel en je enkelstukken blencoën, 'je wolletje maken' en je 'pubtentje' opzetten zijn allemaal archaische uitdrukkingen geworden. Sectie Stiekem (de lokale afdeling van de Mil. Inlichtingendienst) zal nog wel bestaan evenals de OPS-klerken bij een of andere Operationele Dienst, die in een 24-ursschema werken.

Nou, u zit – als oudere jongere - weer midden in de herinneringen, óf u vraagt zich af “Waar gáát het over?”. Hindert niks. Alles komt weer voorbij, onder meer via de 12 stuks muziek. We beginnen met de veldslagballaden van vroeger, uit de tijd toen men ‘s zomers oorlog voerde en ‘s winters weer naar huis ging. Het eerste nummer ‘Malbroek’ is een herinnering aan John Churchill, graaf van Marlborough, die begin 18de eeuw als aanvoerder van de Engelse legers schrik en verderf zaaide in West-Europa. Tot op de dag van vandaag worden in het Belgische en Nederlandse Maastricht jaarlijks nog poppen verbrand, die Malbroek heten. Er zijn veel spotliedjes op hem gemaakt (‘Malbroek trok ten strijde’), maar ik laat u de instrumentele versie horen door de groep Sasson uit Roden: ‘Malbroek’.

Veldslagballaden en vrijheidsoorlogen

U hoorde ‘Malbroek’, gespeeld door de groep Sasson uit Roden. Deze veldheer Malbroek is eigenlijk John Churchill, Duke of Marlborough. Hij stond aan het hoofd van de Engelse strijdkrachten en vocht voor zijn baas (Koning William III) veldslagen uit in heel Europa. De man stond bekend als ongemeen hebzuchtig en onbetrouwbaar, maar als strateeg en veldheer niet te overtreffen. Hij verloor nimmer een veldslag. In 1704 versloeg hij een leger van de Franse koning Lodewijk XIV bij het Duitse plaatsje Blenheim. Als dank liet Queen Anne in Oxfordshire een kasteel voor hem bouwen, dat Blenheim Palace werd genoemd. Wij kennen het als geboorteplaats van een andere beroemde strateeg uit dit geslacht: Winston Churchill, die tijdens de Tweede Wereldoorlog Brits premier was.

Veel veldslagballaden hebben te maken met vrijheidsoorlogen. Iets wat pas achteraf vastgesteld kan worden: want wat eerst opstandelingen waren, blijkt later de regerende macht te zijn. Veel balladen van vrijheidsoorlogen zijn dan ook later gecomponeerd. Het is merkwaardig dat van de eerste succesvolle actie van de Nederlandse opstand, de Slag bij Heiligerlee in mei 1568, geen enkele veldslagballade overgebleven is. Het was het begin van de Tachtigjarige oorlog, waarbij de Staatsen onder aanvoering van graaf Lodewijk van Nassau en Adolf van Nassau de Spaanse troepen te lijf gingen. Adolf sneuvelde en dat vinden we terug in het 4de couplet van het Wilhelmus als “Adolf is gebleven, in Vriesland in den slaegh”. Da’s alles.

We gaan naar de andere kant van de wereld, waar de koloniale verhoudingen in Amerika aanleiding tot ruzie gaven. Een vloot van 50 Engelse schepen zeilde de Golf van Mexico in met de bedoeling om het strategisch gelegen New Orleans aan de mond van de Mississippi in te nemen. De zuidelijke Amerikanen stelden een legertje samen, vooral bestaand uit vrijwilligers, militia’s en andere vrijbuiters. De Engelsen vielen aan in 1814 maar liepen stuk op de versterkte posities van de zuidelijken, die onder meer balen katoen als borstwering gebruikten. Binnen een half uur was de Slag om New Orleans beslist.

Ruim anderhalve eeuw later heeft een schoolmeester hier een ballade van gemaakt – op een oude melodie -, die als ‘The Battle of New Orleans’ populair is geworden. Luister naar deze veldslag, gezongen door de Brothers Four op een LP uit 1968. Het trieste van deze veldslag was, dat-ie politiek gezien al overbodig was. Het nieuws van de Amerikaanse overwinning in het zuiden bereikte Washington op dezelfde dag als het bericht dat Engeland en Amerika een vredesverdrag hadden gesloten, het Verdrag van Gent. De communicatie in 1814 ging traag. De gewonnen veldslag maakten generaal Jackson en de militieaanvoerder La Fayette (spreek uit La-feet) wel tot nationale helden.

Nederland tegen België: de Tiendaagse Veldtocht

Het heldendom door veldslagen in onze contreien is schaars. Onze laatste aanvallende oorlogshandeling was de 10-Daagse Veldtocht tegen de Belgen. In 1815 was door het Weense Congres een grote Staat der Nederlanden voorzien, die de Duitsers en de Fransen min of meer uit elkaar hield. Die nieuwe natie vormde echter geen eenheid. De zuidelijke Nederlanden vonden de noordelijken arrogant-protestant en voelden zich als rooms-katholiek en Franssprekend volksdeel achtergesteld. De houding van Koning Willem I maakte het er ook niet beter op. Net als elders in Europa staken nationalistische gevoelens de kop op, die hier uiteindelijk leiden tot de Belgische Opstand van 1830. Het leidde tot straatgevechten, tot splitsing van het bestaande Nederlandse leger en openlijke veldslagen. Van Speyk, die in de haven van Antwerpen in het nauw kwam, blies zich met zijn oorlogsschip op onder het uitroepen van "Dan liever de lucht in!", waarmee hij toch roem vergaarde en geestdrift onder Hollanders teweegbracht.

De 10-Daagse Veldtocht was militair geen succes, want allerlei vrijwilligerscorpsen, schutterijen en andere militaire eenheden vormden lang geen eenheid. Honger, dorst, onderlinge beschietingen 'per vergissing' en ziekte eisten meer slachtoffers dan de strijd tegen de opstandige Belgen. Doordat de Fransen de Belgen steunden (hun leger trok tergend langzaam op naar het Noorden) ontstond er een status quo, die nu 175 jaar duurt.

Nog heel lang kregen heldhaftige deelnemers aan deze veldtocht militaire onderscheidingen. De gemiddelde milicien of schutter moest het doen met krijgshaftige soldatenliederen. Ik laat u 8 van de 10 coupletten horen, waarin verteld wordt hoe rot het soldatenleven is en 'wat we met de Belgen gaan doen'. De twee ontbrekende coupletten, die niet op de CD staan, beschrijven wat je tegenwoordig noemt 'oorlogsmisdaden'. U hoort "Wie zijn vader heeft vermoord en zijn moeder heeft vergeven, die is nog veel te goed voor het soldatenleven" door het OSM-koor uit 1993, het soldatenlied uit de 10-Daagse Veldtocht van 1830 in de gekuiste versie.

Soldatenliedjes zijn vaak ruig en nog vaker schunnig van karakter. Tenminste als de tekst 'bijgewerkt' wordt door de soldaten zelf. Zeker in tijden van oorlog. Officieel gecomponeerde soldatenliedjes zijn nogal zouteloos, wat we straks bij de Nederlandse 'mobilisatieliëdjes' zullen zien.

Soldatenliedjes uit de Eerste Wereldoorlog

We zijn nu toe aan een serie soldatenliedjes uit de Great War (WOI), sommigen instrumenteel en andere gezongen. Ze zijn opgenomen in augustus 1994 in de serie Vredesconcerten in de Sint-Audomaruskerk van Passendale. Vlaamse en Britse artiesten en componisten werken daarin samen. In deze 'Concert Party Passchendale' is een medley van soldatenliedjes uit de Eerste Wereldoorlog opgenomen. Het begint instrumentaal met 'Quand Madelon', dat ook als drinklied bekendheid kreeg. Het is geschreven in 1914, maar tot 1955 zijn er nieuwe teksten op gemaakt.

Vervolgens wordt een heel bekende soldatenlied gezongen: 'It's a long way to Tipperary'. Het is beroemd geworden in de Eerste Wereldoorlog, maar het dook ook later steeds weer op. Het lied is in 1912 geschreven door de Engelsman Jack Judge, die zijn leven lang nog nooit in de Ierse county Tipperary was geweest. Zijn grootouders kwamen er wel vandaan. Het lied symboliseert het verlangen naar huis voor iedere soldaat. In de Eerste Wereldoorlog werd het met name gezongen door de Ierse soldaten, later gevolgd door de Engelse, Russische en Franse soldaten. In de Tweede Wereldoorlog werd het opnieuw gezongen en zelfs in de film 'Das Boot' zong de Duitse onderzeebootbemanning 'It's a long way tot Tipperary'. En... van dit soldatenlied bestaan ook nieuwe coupletten. Eentje begint als volgt: "That's the wrong way to tickle Mary, that's the wrong way to kiss!". Het vervolg kunt u wel raden.

Dan komt de melodie van bekende soldatenlied 'Old Grey Bonnet', gevolgd door het lied "Pack up your troubles in your old kit-bag".

Daarna komt een instrumentale versie van het Britse soldatenlied uit 1915 "Mademoiselle from Armentières", waarvan over het algemeen alleen de meest schunnige tekst gezongen werd. Dat was zo erg, dat het lied herhaaldelijk verboden werd in Amerikaanse militaire opleidingskampen. Niettemin is er in 1926 nog een oorlogsfilm gemaakt onder deze titel. Op dezelfde melodie wordt dan de andere tekstversie "Three German officers crossed the Rhine" gezongen. U hoort hier vier coupletten, maar ik heb alle veertien coupletten gelezen. Je wilt niet weten wat deze 'officieren' uitvraten. Tot slot hoort u de instrumentale versie van het heimweelied 'Swanee River'.

U hoort nu ruim 5 minuten de Concert Party Passendale 1994.

Rats, kuch en bonen...

Soldatenliedjes uit de Eerste Wereldoorlog, gezongen en gespeeld door de Concert Party Passendale 1994. Een aantal soldatenliedjes brachten het ook in vreedstijd nog heel ver. Het zijn goede 'loopliedjes' en als kamplied zijn ze ook nog in tel.

In 1939 werden bij de mobilisatie in ons land 200.000 mannen opgeroepen voor actieve dienst. Omdat Nederland toch het idee had dat ze, net als bij de vorige oorlog, neutraal zouden kunnen blijven mankeerde het aan voldoende bewapening, uitrusting, training en onderdak. De mannen verveelden zich voornamelijk en meligheid was troef. Ja, je kon je boekhouddiploma halen of zo. Ontspanning geschiedde tijdens de avonden van de dienst O&O, die landelijke artiesten als Lou Bandy inhuurde. Uit deze periode stammen nogal wat soldatenliedjes, waar je nu nog kromme tenen van krijgt.

U hoort Lou Bandy straks het regiment bezingen; "hoe keurig en kranig" ons leger zich presenteert...

Nog sterker is het befaamde soldatenlied 'Rats, kuch en bonen, dat is het soldatendiner'. Nu wil het Handboek Soldaat uit 1939, dat per man per dag het volgende benodigd is:

- 0,75kg brood
- 0,35kg rundvlees (met been)
- 0,05kg vet
- 1,75kg aardappelen
- 0,05kg rijst
- 0,02kg koffie
- 0,02kg boter

en voorts melk, suiker en zout naar behoefte.

Meestal echter bestond het voer uit erwtensoep en bruine bonen, omdat de militaire magazijnen uitpuilden van de bonen. De rijksinkopers hadden tonnen peulvruchten goedkoop kunnen inkopen. U hoort nu Nederlandse mobilisatieliedjes uit 1939 zoals 'Rats, kuch en bonen', maar we beginnen met Lou Bandy: 'Het regiment gaat voorbij'.

Dat waren Bartoes & Lavelli met 'Rats, kuch en bonen', waarbij ik sterk de indruk heb dat de melodie gejat is van het Ierse pubsong 'Roll out the barrel, we'll have a barrel of fun', oftewel 'The beer barrel polka'. Daarvoor trad Lou Bandy op met 'Het regiment gaat voorbij'. Wat was ons leger verschrikkelijk 'kranig en paraat' in die mobilisatieliedjes! Soldatenliedjes die lang en die ook internationaal meegaan, hebben een ijzersterke melodie, waarop je de tekst oneindig kunt variëren. We zagen dat al eerder bij de officiële teksten, die beter bekend raakten door hun schunnige varianten. De laatsten genoten ook sterk de voorkeur van de soldaten.

Wereldberoemde soldatenliedjes, met een lang leven in vreedstijd

Bij de samenstelling van dit programma passeerden ca. 30 soldatenliedjes en veldslagballaden de revue, maar ik ben geen oorspronkelijk Nederlands lied tegengekomen dat enigermate onsterfelijk geworden is. Misschien als enige nog het lied "En als wij naar Korea gaan, jenevertje, jenevertje (2x) en als wij naar Korea gaan, jenevertje gaat mee". Het oord van bestemming kan variëren.

Een van de soldatenliedjes die u zo gaat horen is 'Blonde Mientje' die een hart van prikkeldraad heeft. Geen militair die ook maar enige kans bij het wicht maakt. De melodie kennen we van een Duits soldatenlied, waarop in de Tweede wereldoorlog hevig gemarcheerd werd. De eerste regels luiden: 'Auf der Heide blüht ein kleines Blümelein, Und das heisst: Erika'.

Een wereldberoemd soldatenlied, dat al in 48 talen vertaald is, is 'Lili Marleen'. Het werd het lievelingslied van de soldaten aan alle fronten in de laatste wereldoorlog. Lili Marleen wordt daarom wel de inofficiële Soldatenhymne genoemd. De oorspronkelijk tekst schreef Hans Leip in 1915, vlak voor hij naar het Russische front moest. In 1937 werd het lied in een gedichtenbundel opgenomen. In 1938 is het door Norbert Schulz bewerkt tot het huidige soldatenlied. Joseph Goebbels wilde van het weemoedige lied een mars maken, maar de zangeres Lale Andersen wilde dat niet zingen en een radiozender wilde dat niet uitzenden. In 1941 zond een legerzender het originele lied Lili Marleen uit voor het Afrika Korps en dat gaf de doorslag. Veldmaarschalk Rommel hoorde het graag. Er kwam nog een algemeen verbod "wegens seines unheilvollen Charackters", maar de Duitse soldaten bleven het gewoon als verzoeknummer aanvragen. Uiteindelijk werd het lied door Radio Belgrado, die uitzendingen voor Afrika Korps verzorgde, tot herkenningmelodie gekozen. Elke avond vóór de zender uit de lucht ging, klonk Lili Marleen door de ether.

De geallieerde soldaten hoorden Lili Marleen ook graag, maar wilden hun eigen tekst. In 1944 schreven Phillips en Connor de Engelstalige bewerking, die door Anne Sheltons op de plaat werd gezet. Vera Lynn zong het voor de BCC voor alle geallieerde troepen. Het Britse Achtste Leger adopteerde Lili Marleen als hun eigen soldatenlied.

Na de oorlog maakte Lili Marleen wereldwijd nog furore bij Schlagerparades en in Top Tien-lijsten, zelfs in 1986 nog.

Luistert u eerst naar 'Blonde Mientje' en daarna naar 'Lili Marleen'.

Spotliedjes op het militaire leven, altijd goed.

Dat was 'Lili Marleen', gezongen door Lale Andersen, voorafgegaan door 'Blonde Mientje' vertolkt door Willy Walden en Piet Muyselaar.

We komen nu terecht in de naoorlogse periode, waarbij het soldatenleven weer wat verder van de mensen komt te staan. We drijven de spot met een en ander, vooral als het gaat om routinematige bezigheden. Het soldatenleven wordt ontdaan van romantiek en heroïek.

Ik heb daar twee voorbeelden van. Het eerste lied is een spotlied op de militaire oefeningen in het Franse La Courtine. Tussen 1959 en 1964 zijn tienduizenden soldaten, vooral cavaleristen, naar een bergachtig gebied bij Clermond Ferrand gestuurd, waar ze in oude Franse legerbarakken in La Courtine gelegerd werden. Het lied van Rijk de Gooyer, 'de brief aan het thuisfront', is in die periode een daverend succes geworden. Hij blijft ook leuk. Vervolgens hoort u Jaap Fischer met het fraaie lied 'Jan Soldaat', die als laatste steun der natie zijn kanon mee naar zolder nam.

Eerst: Rijk de Gooyer met zijn 'Brief uit La Courtine'.

Schrijnende loopgraafliederen

'Jan Soldaat' door Jaap Fischer met de mooie slotregel "De garde sterft nooit – en toen gaf hij zich over". Prachtig. Daarvoor bezong Rijk de Gooyer de avonturen van de Nederlandse dienstplichtigen in 't Franse binnenland te La Courtine.

We zijn bijna aan het slot van onze special van 'Van Dingen & Deuntjes' over veldslagballaden en soldatenliedjes. Er resten ons nog enkele soldatenliedjes die aan het geallieerde front tijdens de Eerste Wereldoorlog in en achter de loopgraven werden gezongen. Er spreekt bitterheid uit over de waanzin van de oorlog, zoals in het lied 'Good old general Haig' met zijn 30.000 man. Ik besluit met de soldatenliederen uit de loopgraven 'We're here, because we're here' (We zijn hier, omdat we hier zijn) en 'I want to go home' (Oh my, I don't want to die, I want to go home)

Bedankt voor het luisteren. Dit programma werd geproduceerd, samengesteld en gepresenteerd door Jan Tuttel. Het ga u goed.

Jan Tuttel
Eelde, 8 januari 2006